

**ФРОЛОВ М.О. КОМПАРТІЙНО-РАДЯНСЬКА ЕЛІТА В УСРР (1917-1922 рр.):
СТАНОВЛЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ. – ЗАПОРІЖЖЯ: ПРЕМ'ЄР, 2003. – 448 с.**

Сьогодні вже ні в кого не викликає заперечення загальновизнаний факт – доробок радянської історіографії містить велику кількість міфів, відвертих перекручень та фальсифікацій. Чи не найбільше політичних і партійних інтересів включає історія встановлення влади більшовиків та утворення Радянського Союзу. Перед сучасними дослідниками стоїть надзвичайно складне та делікатне завдання – об'єктивно реконструювати політичні та соціально-економічні процеси створення держави більшовиків, складовою якої тривалий час була також і Україна. Такі історичні дослідження дозволять зрозуміти деякі суспільно-політичні та економічні явища сучасної України, звільнитися від тягаря минулого, який гальмує подальший розвиток суспільства.

Однією з робіт такого характеру є монографія кандидата історичних наук Миколи Олександровича Фролова “Компартійно-радянська еліта в УСРР (1917-1922 рр.): становлення і функціонування” (Запоріжжя: Прем'єр, 2003). Перш ніж приступити до рецензування, необхідно звернутися до пояснення проблеми наукового дослідження. Сам автор у вступі досить лаконічно, але вичерпно, доводить її малодослідженість, актуальність та перспективність. Дослідник насамперед ставить питання: чому офіційна радянська наука не вживала термін “політична еліта” стосовно тієї соціальної групи, яка здійснювала керівництво величезною радянською державою. Автор переконаний у тому, що причини цього мають більше політичне, ніж наукове підґрунтя: “Офіційна наука вважала, що це поняття не тільки компрометує правлячу верхівку Комуністичної партії, але й суперечить положенням ідеології, що монополює домінувала і нав'язувалася суспільству”.

Науковець вважає, що зрозуміти специфіку суспільно-політичної історії України не можливо без дослідження конкретних історичних процесів. В основу методології дослідження автор поклав теорію еліт. Не викликає заперечення те, що нові джерельні матеріали та методологічні підходи до розв'язання наукових проблем сприяють розвитку історичної науки, звільненню її від численних міфів та стереотипів, створення неупередженої та об'єктивної національної історії.

Монографія окрім вступу містить три змістовних розділи: 1. Формування і діяльність компартійно-радянської еліти в 1917-1922 рр.; 2. Вихідці з інших політичних партій у владній верхівці УСРР; 3. Важелі та механізми більшовицької влади особливості формування в Україні. Крім того, робота має такі складові частини, як висновки, список використаних джерел і літератури, алфавітний покажчик.

У першому розділі “Формування і діяльність компартійно-радянської еліти в 1917-1922 рр.” автор розглядає та характеризує особливості формування політичної еліти УСРР. На підставі здійсненого дослідником аналізу архівних документів та статистичних даних науковець виділив два періоди в процесі формування компартійно-радянської еліти УСРР. Перший період, на думку автора, охоплює 1917-1920 рр., коли елітарна група більшовиків України виступила в якості контреліти по відношенню до політичної еліти УНР та гетьманату П. Скоропадського. Хронологічні межі другого періоду М.О. Фролов окреслив 1920-1922 рр. У ці роки формувалася політична еліта УСРР, яка опанувала владні важелі та боролася за своє місце в новій комуністичній державі – СРСР.

Автор, спираючись на основні положення теорії еліт, слушно зауважив, що нова, більшовицька, еліта відкинула всі цінності, які визначали попередню імперську еліту: походження, високий рівень освіти та культури, фахова підготовка, моральні чесноти. Дослідник відзначив таку рису процесу формування нової еліти, як її відкритість. Але критерії, у відповідності до яких поповнювалася ця особлива соціальна група, були повністю протилежними традиційним. Нова еліта висувала власні цінності, для того щоб поповнити свої лави, подібними до них.

У характеристиці особливостей формування політичної еліти УСРР автор спирається на різноманітні джерельні матеріали. Серед архівних документів, насамперед, необхідно виділити матеріали, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Для відтворення повної картини подій досліджуваного періоду М.О. Фролов звертається до матеріалів місцевих архівів, зокрема до фондів Державного архіву Запорізької області (ДАЗО). Знайдені документи у фондах ДАЗО дозволили автору охарактеризувати політичні процеси на місцях, більш глибоко дослідити та висвітлити гостру політичну боротьбу та процес формування компартійно-радянської еліти УСРР. Проте, на наш погляд, автору варто було б більше використовувати матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, особливо фонди органів влади та ВУЦВК.

Окрім широкого використання архівних матеріалів наукову та практичну цінність рецензованої монографії забезпечує також насиченість біографіями політичних та громадських діячів, що свідчить про величезну дослідницьку роботу автора, глибоку обізнаність з суспільно-політичними процесами досліджуваного періоду. Численні біографії дозволили науковцю відтворити живий історичний процес, відчуття та усвідомлення характеру тієї епохи. При такому викладі за подіями не губляться люди, їх життя, боротьба, долі та трагедії. У розгляді протистояння між політичними течіями такий спосіб викладання допомагає читачу розуміти джерела ідеологічних суперечностей, сутність їх розбіжностей.

М.О. Фролов, розглядаючи діяльність радянських політичних діячів УСРР, звертає увагу на те, що для більшості з них життя закінчилося репресіями, незважаючи на їх відданість ідеям комунізму. Додамо лише те, що автор досить часто наводить маловідомі, або цілком невідомі широкому загалу факти діяльності деяких політичних та громадських діячів України 1920-1930 рр.

На наш погляд, позитивною рисою монографії М.О. Фролова є ґрунтовна характеристика вітчизняної та зарубіжної історіографії, яку науковець майстерно вплітає в основний текст роботи.

Дослідник звертає увагу на всі складні суспільно-політичні та економічні процеси, які часом були тісно переплетені. Він доводить, що на процес формування більшовицької контреліти в Україні в 1917-1920 рр. та її подальшого перетворення в політичну еліту в 20-ті рр. істотно вплинула політична еліта Радянської Росії, очолювана В.І. Леніним. Автор вважає, що специфіка політичних процесів України досліджуваного періоду полягає у значній допомозі та втручанні політичної еліти РСФР у процес творення еліти УСРР.

Історик підкреслює, що політичні інтереси російських більшовиків на території України тісно перепліталися з економічними, а методи боротьби використовували різноманітні, у тому числі – терористичні. Наприклад, як доводить дослідник, велику роль у створенні механізму контролю за політичною елітою УСРР відігравали репресивно-каральні органи РСФР і СРСР: “У своїй діяльності ці органи керувалися переважно не законами, а рішеннями вузьких олігархічних органів – політбюро ЦК РКП(б) та політбюро ЦК КП(б)У”. За роки громадянської війни репресивно-каральні органи вирости у своїй могутності до величезних розмірів.

Науковець послідовно аналізує всі аспекти протистояння політичних течій навколо визначального питання – характеру співіснування України та Росії, принципів творення нової радянської держави. Автор підкреслює, що водночас розгорнулась гостра полеміка навколо питання, якою має бути комуністична партія в Україні – незалежною структурою або регіональним відділенням РКП(б).

Головними учасниками політичної дискусії навколо цього важливого питання стали три комуністичні партії – КПУ, УКП (боротьбисти) та УКП (створена в січні 1920 р. за активної участі Г.Ф. Лапчинського). Виявляється, що партія В. Леніна виборювала свою гегемонію в Україні у важкій політичній боротьбі всупереч проголошеній радянською історіографією тези про її тріумфальну ходу та безсумнівну перемогу.

Автор реконструює процес усунення політичних опонентів, приділяє увагу аналізу цілого комплексу чинників, які сприяли еволюції політичних поглядів українських політиків та їх

приєднання до більшовицької партії. При чому науковець підкреслює, що цій еволюції досить часто сприяли тиск зовнішніх обставин та особисті амбіції.

Розділ монографії “Вихідці з інших політичних партій у владній верхівці УСРР” автор присвячує аналізу причин переходу до більшовицької партії представників інших партій.

За висновками автора, основним методом боротьби більшовиків з політичними опонентами став відомий метод “батога та пряника”. Наприклад, деяким боротьбистам пообіцяли боротьбистам високі посади у партійно-державному апараті УСРР. А в якості батога використовували потужний ідеологічний тиск та репресивно-каральні заходи. В результаті серед більшовиків України, за підрахунками автора, нараховувалося 4 тис. боротьбистів у 1920 р., а вихідці із інших партій складали не менше 30%.

Ми приєднуємося до висновку автора, що незабаром політична еліта УСРР втратила самостійність у своїх рішеннях та діях і все більше ставала залежною від політичної еліти, яку очолив Й. Сталін.

У третьому розділі “Важелі та механізми більшовицької влади: особливості формування і функціонування в Україні” автор ставить питання про методи, за допомогою яких більшовики, не маючи широкої соціальної підтримки на Україні, здійснювали владу та закріпили свої провідні позиції.

Автор вважає, що зміцненню позицій більшовицької влади в УСРР сприяли соціальні чинники, налагодження промисловості та сільського господарства, законотворча діяльність, створення дієвих правоохоронних органів. Безперечно, одним із найголовніших важелів боротьби за владу в УСРР були репресивно-каральні органи, зокрема – ВУЧК та армія.

У характеристиці засад діяльності більшовицької влади в Україні автор переважно зосереджується на суспільно-політичних чинниках. На наш погляд, науковець приділяє недостатньо уваги принципам діяльності компартійно-радянської еліти в економічній та господарській сферах.

В останні часи, на жаль, дуже рідко з’являються роботи, яким притаманні такі риси, як багатоаспектність, складність наукової проблеми, оновлений методологічний апарат дослідження, широке використання різноманітних джерел, насиченість фактичним матеріалом, неупередженість висновків. Представленій монографії притаманні всі ці риси, автор продемонстрував свій високий професіоналізм науковця.

Наукова та практична цінність рецензованої монографії очевидна. Робота заслуговує на високу оцінку та гідна бути рекомендованою до використання науковцями, вчителями та студентами.

Т.В. Винарчук

SUMMARY

In reviewed book by M. Frolov the problems of formation and function of the soviet communist-party elite in 1917-1922 years in Ukraine are investigated. The object of author’s exploration is the formation of the political elite of the Ukrainian SSR and the main peculiarities of its activity in the conditions of the civil war.